

CĂPITANI DE CETE MILITARE ȘI HAIDUCI ROMINI LA ÎNCEPUTUL VEACULUI AL XVIII-lea

de LIVIU PATACHI

I

În anul 1703 un descendent al principilor transilvăneni din familia Rákóczi, Francisc Rákóczi al II-lea, a început lupta de eliberare a Ungariei și Transilvaniei de sub austrieci, care au fost recunoscuți stăpîni peste aceste două țări din partea turcilor, în urma tratatului de pace încheiat la Carloviț în anul 1699.

Prin răscoală Francisc Rákóczi a voit să înlăture pe proaspeții stăpînitori, care urmăreau consolidarea stăpînirii lor peste aceste țări și supunerea lor exploatării coloniale¹.

Pentru a concretiza aceste obiective Casa de Austria a luat mai multe măsuri: Ungaria a fost reasezată între provinciile ereditare, Transilvania a rămas pe mai departe țară separată, iar Habsburgii au devenit principii ei; nobilimea mare maghiară a fost scoasă din funcțiile politice de conducere ale celor două țări; după izgonirea turcilor marii proprietari și-au reprimit pămînturile numai după ce au dovedit cu acte titlul de proprietate, au achitat o anumită sumă și fidelitatea lor față de împărat a fost verificată; marii proprietari ale căror beneficii au scăzut în urma pauperizării țăranilor de către austrieci au fost obligați să verse statului a 16-a parte din veniturile lor, iar proprietarii mici din punct de vedere al dărilor au fost așezați în aceiași categorie cu iobagii; dările s-au urcat mereu, în deosebi cele destinate întreținerii armatei, iar încasarea lor de fisc și de armată era însoțită de fraude, jaf și teroare, lipsind astfel populația de hrană; cele două țări au fost împînzite cu armată, așezată în orașe și cetăți, cu obligația întreținerii ei de către orășeni; pentru iarnă armata s-a mutat în sate, unde a jefuit îngrozitor și a ținut pe țăranii în permanentă agitație; munca pentru lucrări publice și căraușia, efectuate de țăranii și orășeni, au sporit; în Transilvania țăranii liberi, romini și maghiari, ajunși în situația aceasta — de liberi — în vremea principatului pentru serviciul militar la care s-au obligat, au fost înlocuiți de la paza cetăților cu străini pentru că stăpînitorii proaspeți nu aveau încredere în ei; au fost menținute granițele interioare și barierele vamale, pe care stăpînitorii le-au înmulțit; din cauza taxelor vamale sporite prețul sării a fost mult urcat; în aprilie 1703 s-a ordonat conscripția generală a populației din Ungaria și Transilvania —

¹ Pácz Zs., Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon (Acumularea capitalistă primitivă în Ungaria) Századok. 83, 1—4, Bpd. 1942, p. 112.

nobili, orașeni și țărani, — și a întregului ei inventar, măsură care viza impunerea la dări a populației întregi, deci și a nobilimii feudale pînă atunci privilegiată; politica de prozelitism catolic s-a accentuat și s-a trecut la convertirea forțată a protestanților și a ortodocșilor².

Obiectivele politice și economice ale Casei de Austria, măsurile luate pentru concretizarea lor și intențiile de viitor au periclitat poziția politică și economică a marilor feudali³ — între care locul de frunte îl ocupa Francisc Rákóczi cu latifundiile sale de peste un milion de jugăre⁴ — din care cauză ei au fost dispuși să se ridice împotriva proaspeților stăpînituri pentru a-și asigura interesele proprii, economice și politice. Aceleași obiective au crescut nemulțumirile țărănimii și orașenilor din cele două țări, care au fost impuși de austrieci la sarcini mult mai grele decît cele suportate în timpul stăpînirii turcești⁵, prin urmare doreau să lupte pentru înlăturarea exploatării străine.

Aceste obiective în curs de concretizare, care sînt aspecte ale exploatării coloniale austriace și politica de prozelitism a Casei de Austria, pe de o parte; dragostea pentru libertate al lui Francisc Rákóczi, cu adînci rădăcini în familia sa, pe de altă parte⁶, au creat condițiile prielnice luptei de eliberare; au apropiat clase antagoniste și religii îndușmănite și au crescut ura lor împotriva noilor stăpînituri.

În vederea realizării scopului principal — înlăturarea stăpînirii străine, „jugul de fier“ al austriecilor — Fr. Rákóczi a cerut sprijinul statelor ostile Casei de Austria, îndreptîndu-se îndeosebi spre Ludovic al 14-lea, regele Franței, iar mai tîrziu spre Petru cel Mare, țarul Rusiei; a făcut apel la locuitorii celor două țări, fără deosebire de clasă, religie și neam⁷ și a luptat opt ani împotriva stăpîniturilor străine.

Ideia luptei de independență a pătruns în primul rînd în inimile numeroșilor iobagi oropsiți, unguri și romini, de pe întinsele sale domenii, ca apoi zvonul răscoalei să ajungă în cele mai îndepărtate părți ale Transilvaniei și să îndemne la răzvrătire.

Din rîndurile acestor țărani săraci — din cauza exploatării mulți dintre ei pribegi — au pornit soli în primăvara anului 1703 la Francisc

² *Ibid.*, pp. 113—114; *Idem.* A nemzeti összefogás kérdése a Rákóczi szabadságharcban (Problema solidarității naționale în lupta racoțiană pentru libertate) în *A magyar történetész kongresszus 1953, június 6—13, Budapest 1954*, pp. 87, 89; *A magyar nép története (Istoria poporului maghiar) Bdp. 1953*, pp. 157—161, conf. Heckenast Gustáv, *Rákóczi szabadságharc (Lupta pentru libertate a lui Fr. Rákóczi) Bdp. cap. A szabadságharc előzményei, Budapest 1953*; *Mód Aladár, 400 év küzdelme az önálló Magyarorszáért (400 ani de luptă pentru Ungaria independentă) Bdp. 1950*, pp. 56—61, 65—66; *Várkonyi Agnes, a rákóczi szabadságharc kibontakozása Erdélyben (1703—1704), Századok, 83, 1, Budapest 1954*, pp. 18—27 și *B. F. Porsnev, Istoria contemporană, I, București, 1954*, pp. 378, 382.

³ *Ibid.*, și *A magyar nép története, c. c. p. 161.*

⁴ *Márki S., II, Rákóczi Ferenc, II, Budapest 1909*, p. 177. În anul 1697 cînd Fr. Rakoczi a oferit împăratului austriac proprietățile sale din Ungaria pentru altele din Austria, acesta l-a refuzat, socotînd că va sosi ocazia confiscării lor; *Heckenast G., o. c. p. 18.*

⁵ *Pácz Zs. P. o. c. p. 131; Heckenast G., o. c. p. 10.*

⁶ *Ibid. op. cit. p. 113, 131 și A magyar nép története, o. c., pp. 161, 162—163.*

⁷ *Márki S., o. c. II, p. 195.*

Rákóczi, care l-au ajutat să vadă necesitatea solidarității tuturor claselor și păturilor sociale în vederea luptei pentru independență. Din apelul pe care principele pribeag l-a adresat locuitorilor celor două țări rezultă că el, cel mai mare feudal al țării, a înțeles, ca nimeni pînă la el, necesitatea acestei solidarități, ce se putea concretiza datorită nemulțumirilor mari produse de proaspeții stăpînitari⁸.

Țărănimea, fără deosebire de neam, care din cauza deznădejdii provocate de exploatarea externă și internă se afla în pragul răzvrătirii, iar în unele ținuturi a trecut chiar la revolte⁹, a răspuns în primul rînd și aproape în întregime atît apelurilor și acțiunii de agitație, cît și promisiunilor lui Francisc Rákóczi, care vizau încetarea inegalității sociale după izbînda răscoalei¹⁰.

În această atmosferă prielnică răscoalei generale, Francisc Rákóczi, care se afla în Polonia, în primăvara anului 1703 a dat cîteva steaguri trimișilor țărănilor de pe domeniile sale principale cu ordinul ca să se folosească de ele pentru a ridica poporul alături de el. În același an a mai dat din aceiași țară o proclamație către „nobilimea clericală și laică și nenobili“ prin care i-a chemat la lupta de eliberare față de austrieci, care, pe lîngă „dările urcate și periclitarea privilegiilor vechi ale nobilimii“ au luat „sarea și pînea noastră“, ca în curînd, să se răspîndească svonul în mijlocul țărănimii deznădăjduite că Francisc Rákóczi vine pentru a izgoni din țară dările — impuse de austrieci — și „pentru a elibera sarea“. La începutul răscoalei, din tabăra de la Satu-Mare, a poruncit comitatelor ca pe iobagii care s-au ridicat alături de el pentru libertatea țării, să-i scutească de orice fel de dări și sarcini publice, iar pe țărani răzvrățiți împotriva austrieilor i-a scutit de obligațiile urbariale și în cursul răscoalei nu a sporit dările cu care țărănimea era impusă¹¹.

Nobilimea, șovăielnică la începutul răscoalei, pentru că „la fel se temea de popor și de austrieci“¹², a primit asigurări formale din partea principelui în sensul că privilegiile de pînă atunci vor rămîne neatînse și în viitor și prin măsurile luate în cursul răscoalei a dovedit că înțelege să le respecte, realitate care explică participarea nobilimii, în număr mare, la lupta de eliberare, cu scopul de a-și apăra privilegiile amenințate de austrieci.

⁸ Pách Zs. P., *A nemzeti összefügés*, o. c. pp. 88, 89.

⁹ *A magyar nép története*, o. c. pp. 159—160 și 163.

¹⁰ Márki, S. o. c. I. Budapest 1907, p. 292 și Pách Zs. P. *A nemzeti összefügés kérdése a Rákóczi szabadságharczában*, Szabad Nép, 162, Budapest 1953.

¹¹ Márki S. o. c., I, pp. 291, 292; *Domján Elek*, II, Rákóczi Ferencz önéletrajza, (Autobiografia lui Fr. Rákóczi) Miskolcz, 1903, p. 161 și *Mód Al.* o. c. pp. 56, 61, 62, cf. II Rakoczi F. emlékiratai, (Memoriile lui Fr. Rakoczi) Bdp. 1948. Fr. Rakoczi s-a refugiat în Polonia în urma evadării din închisoarea austriacă, unde a ajuns după ce guvernul austriac a aflat de planurile luptei lui de independență. *Mód Al.* o. c. p. 56. *Várkonyi A.* o. c., pp. 27, 32; autoarea observă că înainte de 1703 în Transilvania există, din cauza nemulțumirilor mari, o mișcare populară generală, care însă pînă în anul amintit nu a putut să se transforme într-o răscoală datorită împrejurărilor locale: oprimarea militară puternică, țărănimea necompactă, interesele și năzuințele diferite ale păturilor sociale și lipsa unui conducător.

¹² *Mód Al.* o. c. p. 57, conf. Memoriile lui Francisc Rákóczi

Astfel, în aceeași proclamație dată din Polonia în 1703, Fr. Rákóczi interzice țăranilor să săvârșească prădăciuni în averea nobililor; prin hotărîrea luată în tabăra de la Satu-Mare, în toamna aceluiași an, el poruncește iobagilor, care s-au răzvrătit împotriva nobililor, să-și îndeplinească obligațiile față de stăpînii lor feudali; în anul 1704 ordonă pedepsirea țăranilor răzvrățiți împotriva nobililor, iar în anul următor a dispus să se recurgă la forța militară pentru a obliga la îndeplinirea sarcinilor pe iobagii care nu luptă; în anul 1705 conducerea militară a răsculaților — peste 70.000 — a trecut-o nobililor; în sfîrșit, în cursul răscoalei n-a impus cu dări nobilimea, pentru că principele răzvrătit prin izbînda răscoalei intenționa, pe de o parte să elibereze țăranimea de jaful guvernului austriac, dar păstrînd neatîns obligațiile lor feudale; pe de altă parte voia să asigure în cele două țări rolul conducător, politic și militar, pe seama nobilimii cu sentimente antihabsburgice¹³.

Din aceste motive nobilimea a luptat alături de marea mulțime de țărani iobagi, sub același steag, sub care Francisc Rákóczi a mobilizat clase sociale antagoniste și religii cu interese opuse în vederea eliberării celor două țări de sub aspra cîmpire străină¹⁴, deși a existat contradicție fundamentală între asigurările date nobililor și promisiunile făcute țăranilor, realitate care explică în mare măsură insuccesul luptei sale de independență¹⁵.

II

Cu acest gînd, al eliberării celor două țări de sub exploatarea austriacă, Francisc Rákóczi s-a îndreptat și spre populația romînească din Ungaria și Transilvania.

Romîni din cele două țări, mai ales ortodocșii¹⁶, au participat, alături de unguri, cu însuflețire și în număr impresionant, la răscoală¹⁷, pentru că nădăjduiau în înlăturarea stăpînirii austriece, prin care ar fi încetat exploatarea economică și acțiunea de convertire la catolicism.

Participarea însuflețită și numeroasă a romînilor de pe întreg teritoriul Ungariei și Transilvaniei, din primii ani, la răscoala rákócziiană, se datorește și altor cauze de natură internă: tratamentul unan al lui

¹³ *Mód Al.* o. c. pp. 58, 61—62; 65; *Pácz Zs.*, o. c. p. 131; *Márki S.*, o. c. I. ibid.: *Acsády Ig.* A magyar jobbhágyóság története (Istoria iobăgiei maghiare) Budapest 1908, p. 268 și 269.

¹⁴ *Pácz Zs. P.*, o. c. ibid. Comitatele și orașele s-au alăturat lui Fr. Rákóczi numai cînd oștile acestuia au înaintat și le-au ținut sub supraveghere; Ibid. și A magyar nép története, o. c. pp. 162, 166.

¹⁵ A magyar nép története, o. c. pp. 172, 177; *Pácz Zs. P.* A nemzeti összefogás, o. c. pp. 94—95 și *Borus József*, A Rákóczi szabadságharcz hadművészetének kérdéséhez, în A magyar történetész kongresszus, o. c. p. 106.

¹⁶ *Márki S.* o. c. I., p. 489. *Tóth András*, Az Erdélyi román kérdés a 18-ik században (Problema romînă ardeleană în sec. al XVIII-lea) Budapesta 1938, p. 21: uniții au luptat de partea dinastiei, dar Francisc Rákóczi le-a permis unora dintre ei, fideli lui, să revină la ortodoxie.

¹⁷ Idem. II Rákóczi Budapest 1903, p. 11. Despre participarea și rolul romînilor în răscoală — informații bogate în lucrarea redactată de L. Patache, *Romîni în răscoala rákócziiană, 1703—1711*.

Francoisc Rákóczi față de iobagii de pe domeniile sale, în opoziție cu acela al nobililor, nemilos și umilitor¹⁸, încetarea acțiunii de prozelitism religios, dar și nădejdea în îndreptarea stării lor sociale și economice, potrivit promisiunii principelui, care declarase că unul dintre scopurile răscoalei este nu îmbunătățirea stării de adîncă mizerie în care se află țărănimea, ci curmarea definitivă a mizeriei¹⁹.

Intr-adevăr, situația economică și socială a romînilor din Transilvania și Ungaria, în deosebi a iobagilor, a devenit insuportabilă în pragul anului 1703, pe de o parte datorită sarcinilor impuse și sporite de proaspeții stăpîntori, pe de altă parte din cauza obligațiilor feudale, comunale și comitatense, a abuzurilor stăpînitorilor feudali și a tratamentului neuman din partea lor față de supuși, despre care avem numeroase informații istorice.

Obligațiile feudale ale iobagilor se pot grupa în 4 capitole: robotele sau obligațiunile de muncă, dijmele sau zeciuiala, censul sau daturile și taxele.

Nu cunoaștem sarcinile legale ale supușilor feudali în ajunul răscoalei rakocziene, pentru că pînă în 1714 nu s-au legiferat. Pînă la acest an, în ce privește sarcinile lor, au fost lăsați la discreția stăpînitorilor; măsura obligațiilor a fost lăsată la bunul plac al stăpînitorilor feudali.

De aceea robota a fost sporită pînă la 6 zile săptămînal pentru iobagi; iobagul era obligat a presta serviciu ori de cîte ori i se cerea, și în zilele de sărbătoare; dijma în mod obișnuit era a zecea parte din toate produsele pămîntului, din animale și din stupi, dar ea a fost sporită de către stăpînul feudal; censul, adică articolele de natură alimentară mai ales, din gospodăria țaranului — găinile crăciunului, mielul paștilor, ș.a. — și taxele, pe care iobagii le plăteau pentru pășunat, ghindărit și lemnașit în pădurile domnești și pentru exercitarea drepturilor domnești de crișmărit, morărit, măcelărit și altele, au fost deasemenea lăsate la discreția stăpînitorilor lor²⁰.

Romîni din aceste două țări, mai numeroși în Transilvania, în majoritate covârșitoare iobagi, au fost tolerați, întocmai „ca sclavii și animalele, numai spre folosul economic” al clasei stăpînitoare²¹, din care cauză obligațiile lor au fost numeroase și grele, iar abuzurile stăpînitorilor le-au făcut insuportabile.

Un raport oficial al cancelariei aulice transilvane înfățișează în felul următor situația insuportabilă a țaranilor romîni și unguri din Ardeal și atitudinea lor față de exploatare: la vestea răscoalei din Ungaria puțini iobagi au lucrat stăpînului feudal; vestea a răpit cele mai

¹⁸ Márki S. o. c. II. Rákóczi Ferencz. o. c. I, pp. 145, 226, 228 și Acsády Ig. o. c. pp. 294, 311—312; A magyar nép története, o. c. pp. 162 și 163, cf. Memoriilor lui Fr. Rákóczi.

¹⁹ *Ibid.*, o. c. p. 291—292. Boros J., o. c. p. 110; avîntul în luptă al curuților în cursul răscoalei rakocziene se datorește totdeauna nădejzii lor în satisfacerea revendicărilor antif feudale.

²⁰ N. Densușianu, *Revoluția lui Horia în Transilvania și Ungaria*, București, 1884, p. 61 și urm.; Szilágyi F. A. *Hóra világ Erdélyben* (Lumea lui Horia în Ardeal) Pest 1871, p. 11.

²¹ *Ibid.*, o. c. pp. 61, 62, cf. Aprobate Constitutiones, I, 1, 13 și I, 8, 1.

prețioase luni ale Ardealului, iulie, august, septembrie, în urma fugii iobagilor; partea vestică și nordică a Ardealului — comitatele Zarand, Hunedoara, Turda, Cojocna, Solnoc-Dobica și satele dintre Someșuri — este complet părăsită și moartă; și părțile din interiorul țării sînt ca pasărea pe ramură; nimeni nu-și poate vedea de economie; mulți nobili nu au semănat și nu au cules pentru că iobagul pretutindeni este neascultător; iobagii refuză îndeplinirea obligațiilor feudale și fug împreună cu servitorii curților, fie direct la curuți, fie în altă parte și nu pot fi oprii de funcționarii comitatelor nici cu vorbă bună, nici prin forță²².

Situația aceasta, nedreaptă și tot mai insuportabilă, a îndemnat pe țărani romîni să săvîrșească în cursul răscoalei, mai ales în primii ani, acte de nesupunere și de răzbunare față de nobili, dar și prădăciuni mari în averea lor, mai ales în a latifundiarilor lobonți²³, aderenți ai Casei de Austria.

Aceeași situație a mai îndemnat iobagii romîni să refuze plata dărilor, datorate fiscului și îndeplinirea obligațiunilor față de nobili, să amenințe pe agenții fiscali și pe nobili, sau să creadă în zvonul care circula în ținutul Hunedoarei, că Francisc Rákóczi va duce „valahimea” împotriva nobililor unguri²⁴.

Pentru revendicări juste de natură economică, socială și religioasă, țărani romîni, împreună cu nobilii de rînd, au participat impunător la răscoala rakocgiană.

Incadrați în regimentele organizate și conduse de comandanții romîni — Marcu Hațiegan, Drăgulea Fărcaș, Gavril Naghszeghi și alții, — sau unguri, ori grupați în cete de guerilă, în frunte cu căpitani romîni, ei au luptat pretutindeni, atît în comitate cu oștile austriece din cetăți și orașe și cu partizanii lor lobonții, cît și în bătălii decisive, cu dorința hotărîtă de a se face vrednici de îndreptarea situației lor mizere prin acte de fidelitate și acțiuni de vitejie îngăduite de răscoală.

Participarea romînilor din cele două țări la răscoala rakocgiană, impresionantă ca număr, însuflețire și statornicie, o mai ilustrează influența cîntecelor curuțești maghiare asupra curuților romîni și efectul adînc al faptelor curuților romîni asupra cîntecelor curuțești, la formarea cărora aceste fapte au contribuit hotărîtor; unele cîntece curuțești maghiare au primit elemente romînești și ritmul dansurilor noastre populare, iar alte cîntece au rămas curat romînești, fiind cîntate împreună cu curuții unguri.

Marșul vestit al lui Rákóczi, influențat de muzica romînească, a fost cîntecul de luptă al curuților romîni, care a răsunat prin munții Transilvaniei, cîntat de cimpoiul, de fluierul și de buciumul curuțului romîn²⁵. Bățuta și călușerul au fost jucate în preajma focurilor de

²² *Várkonyi Agnes*, o. c., pp. 37, 43.

²³ *Márki S.* o. c. I. pp. 290—291 și *Acsády Ig.* o. c. p. 268; *Várkony Agnes*, o. c. pp. 42—43; 54.

²⁴ *Ibid.* p. 488 és *Várkonyi Agnes*, o. c. *ibid.*

²⁵ *Luceafărul*, Budapesta, 1903, nr. 22. p. 368. In art. Pagini din trecut.

tabără după vreo luptă cu izbîndă. Curuțul român și ungar „ca doi frați de cruce“ jucau și chioteau împreună²⁶, încît chiar și un istoric șovin, Jancsó Benedek, îi aseamănă cu fiii aceleași mame și afirmă că faptele de vitejie ale unora dintre curuții romîni au fost spre cîntea celor mai vrednici curuți²⁷.

Dintre căpitanii de cete luptătoare s-au distins prin curajul lor, prin teama și pierderile provocate oștilor austriece și lobonților: Ciurila, Balica, Bucur Cîmpean, Vasile Negru și mai ales Pinteza Viteazul.

Acești căpitani de cete au fost haiduci înainte de răscoala rakocziiană.

Exploatarea cruntă a stăpînilor feudali, care a dus la exasperare și la ură față de exploatare, ce nu a mai putut fi stăpînită, a îndemnat pe mulți țărani săraci să ia drumul codrului; să se strîngă în jurul celor mai isteți și mai curajoși, să prade și să se răzbune crunt pe asupritorii direcți ai mulțimii năpăstuite; să prade pe cei bogăți și să împartă prada cu cei în suferință; în sfîrșit, să folosească orice prilej pentru a spori prădarea și răzburarea față de dușmanii lor, care i-au silit să-și părăsească satul, familia și rudele și i-au urmărit ca pe „tulburătorii permanenți ai bunurilor, ai ordinii și liniștii publice“.

Exploatarea austriacă și abuzurile numeroase și variate ale organelor fiscale și ale armatelor au sporit mult numărul haiducilor, iar acțiunile lor s-au îndreptat cu curaj și împotriva unităților militare de ocupație din cele două țări de curînd cucerite.

Exploatarea cruntă, internă și externă, care au devenit insuportabile, pe de o parte; acțiunile în grupuri mici împotriva acestor stăpîni și a stăpînitorilor străini, pe de altă parte, arată că haiducia a fost o formă a luptei populare împotriva exploatării feudale și austriece, desigur cu caracter local, a cărei putere de lovire în clasa stăpînită, spirit de sacrificiu și eroism popular nu au atins nivelul răscoalelor țărănești. Prezența în mijlocul haiducilor a unor elemente care au prădat, nu schimbă caracterul general al acestor acțiuni²⁸.

Răscoala la care ei au participat, a însemnat pentru ei și pentru tovarășii lor de suferință prilej binevenit în vederea extinderii și intensificării activității lor de haiduci, de care fac dovadă actele de nesupunere și de răzburare față de nobili, prădăciunile mari în averea lor, refuzul de a achita agenților fiscali dările și de a împlini obligațiunile feudale. Francisc Rákóczi a luat măsuri prudente pentru stăvilirea se-

²⁶ *Lucașfărușul*, Budapesta, 1903, nr. 22. pp. 368—369. *Ibid.*, p. 369; una din strofele unui dans curuțesc, cîntată din cimpoi este următoarea:

Nosza Raduly.

Az emlőjét, az tömlőjét,

Hol vagy Viduy,

Na kémeld a sipját.

Fujd a bagi tánczát

²⁷ *Jancsó Benedek*, A román nemzetiségi törekvések története (Istoria năzuințelor naționale romine) Budapesta 1896, I, p. 660. Cuvîntul curuț derivă din cuvîntul latin crux (cruce); cuvîntul labancz derivă din germanul „lantz“ și înseamnă mercenar cu lance; labancz, lobonț înseamnă partizan al imperialilor.

²⁸ *Studii*, VII, 1954, nr. 1, în Dezbaterile secțiunii de științe istorice ale Academiei R.P.R., din 21—24 XII 1953, pp. 298—302; *Lupta de clasă XXXIV* 1954, nr. 4, p. 38; *Mód Al.*, o. c. pp. 45, 54, 55; informații referitoare la haiducie.

tei de răzbunare a țăranilor, care au devenit curuți și s-a bucurat când unii dintre conducătorii acțiunilor de acest fel au fost suprimați de către cei prădați²⁹, pentru că faptele lor așezau greutate serioasă în calea realizării scopului principal al răscoalei, înlăturarea stăpînirii austriece.

Încă din toamna anului 1703, după știrile contemporane, locuitorii comitatelor Zarand, Turda, Cojocna și Dobîca și cei din partea vestică a comitatului Hunedoara, îndeosebi iobagii, atît romîni cît și unguri, au fost curuți, iar locuitorii din cîmpie au prădat, au prins și au jefuit pe cei care s-au alăturat imperialilor; au dat știri și alimente tovarășilor lor care s-au făcut curuți și i-au incartiruit pe aceștia; au purtat scrisorile și patentele lor și mulți au devenit curuți de bună voie înainte de sosirea oștilor de curuți în satele lor.

După aceleași știri, cetele de curuți — mai mici, de 5, 6, 10, 12 oameni, sau mai mari, fiecare ceată cu căpitanul ei, desigur nedisciplinate — în Ardeal, spre deosebire de Ungaria, fiind lipsite de organizare și de legătură între ele, constituite în majoritatea lor covârșitoare din locuitorii satelor, la care s-au alăturat și soldații, dezertați din oștile imperiale, s-au aprovizionat singure din pradă și au cruțat populația rurală, fapt pe care îl recunosc izvoarele austriece³⁰.

După înnăbușirea răscoalei, căpitanii care au rămas în viață, împreună cu mulți dintre membrii cetelor, au continuat activitatea în calitate de haiduci.

III

Despre faptele de haiducie ale primilor patru căpitani pînă acum avem foarte puține știri, pentru că nu s-au invrednicit de atenția cuvenită din partea istoricilor burghezi — deși haiducii trăiesc viu pînă azi, în tradiția poporului — dar cercetarea activității lor în lumina materialului documentar inedit și folcloric formează preocuparea noastră actuală și de viitor.

Din materialul documentar publicat pînă acum, dintr-un număr restrîns de acte inedite, cercetate de noi și din materialul folcloric care a apărut, am cules însă informații numeroase asupra faptelor haiducului Pîntea Viteazul.

Temutul haiduc și căpitan de curuți Ciurulea a fost probabil din localitatea cu același nume — Ciurulea, Ciurila — situată în ținutul muntos de la sud-est de Cluj.

În tradiția orală din localitatea amintită și din comunele apropiate, cît și în legende și balade, pe care folcloriștii încă nu le-au cules, probabil din lipsă de informații asupra existenței lui Ciurulea, se înfățișează faptele lui de haiduc și actele de vitejie legate de astfel de fapte.

²⁹ *Archivum Rakocianum*, I, Bdp. 1673, pp. 520, 531 și Márki S. o. c. I, p. 273; în cazul împușcării lui Pîntea Viteazul. În oastea ardeleană de curuți a generalului Pekri Laurențiu, numit comandant suprem al armatelor din Transilvania în 1704, oas'le care staționa aproape de Blaj, au fost numeroși haiduci; Lámberth Géza, Gróf Pekry L. leveihól (Din scrisorile contelui Pekry L.) în *Történelmi Tár*, Bdp. 1899, p. 664.

³⁰ *Várkonyi A. o. c.* pp. 37, 51—52, 59, 70—71.

Cunoaștem în parte faptele lui militare. Românii din părțile Clujului au luptat nu numai în regimente organizate, ci și în cetele conduse de acest curajos căpitan de curuți. În anul 1704 cu cetele lui a prădat în părțile Clujului și ale Turzii, singur sau în tovărășia altor căpitani. În același timp a luptat și împotriva oștilor austriece și a nobililor unguri, partizani ai austrieșilor. În acest an oastea lui Ciurulea s-a ridicat la efectivul unui regiment³¹.

Nichita Balica din Petridul de Jos, fostul comitat Turda, a fost vestit atît prin faptele sale militare săvîrșite în răscoala rakoțiană, cît și pentru prădăciunile numeroase, în deosebi în averea acelor dintre nobili care exploataseră țărani. Prădăciuni de acest fel a săvîrșit cu românii din scaunul Arieșului și înainte de răscoală și după innăbușirea ei.

Sub comanda acestui căpitan vestit, unul dintre cei mai străluciți comandanți de cete de guerilă în răscoala rakoțiană, au luptat de preferință românii din comitatul Turzii.

Pornind din scaunul Arieșului, Balica a prădat și în județele mărginașe, singur sau în tovărășia altui căpitan curuț, Negru Vasile, ca apoi în caz de primejdie să se retragă în celatea lui inexpugnabilă, „Cetatea lui Balica” din Cheile Turzii, amenajată de Balica pentru cîteva mii de curuți³².

Cetatea, care a existat și înainte de răscoala rakoțiană, a fost formată din două peșteri așezate față în față, la peste 20 m. înălțime de la apa ce curge în vale. Intrarea are o înălțime de circa 12 m. iar în lățime măsoară circa 6 m. Ea este întărită cu trei rînduri de zid; al doilea rînd de zid, care acoperă în întregime intrarea, e prevăzut cu creneluri. Interiorul peșterii în formă de U are în multe locuri înălțimea de 10—12 m. și în oricare parte este de 6—8 m. lată. Tunuri nu se pot transporta spre intrare și nici oaste numeroasă nu poate să intre în ea. În această cetate, amenajată pentru cîteva mii de curuți sau pentru cetele de haiduci, care s-au și folosit de ea, se poate rezista multă vreme unei impresurări, pentru că în interiorul ei există o fîntină cu apă suficientă³³.

În anul 1709, în cursul operațiunilor militare ale generalului Károlyi Alexandru, începute pentru recucerirea Transilvaniei, din care țară austrieșii au reușit să alunge oștile de curuți, căpitanul oastei de guerilă de pe valea Arieșului a fost Balica. Oastea lui a fost atacată prin surprindere de căpitanul lobonț Rácz Pivoda, care după cronicarul lobonț contemporan M. Cserei, dușman înverșunat al lui Rákóczi, i-ar fi risipit oastea, luînd cu el prizonieri și pradă bogată. Balica și cu restul oastei s-a retras în Cheile Turzii.

Incepînd din acest an, în care operațiunile militare organizate ale curuților au încetat, Balica și cetele sale s-au adăpostit în peștera pe care au fortificat-o. Din cetatea sa a făcut dese ieșiri pentru pradă, dar și

³¹ *Orbán Balázs*, Torda város és környéke (Orașul Turda și împrejurimile), Budapeșt, 1889, p. 209, nota 2 și Archivum Rakocianum, o. c. I, p. 200; informațiile referitoare la Ciurulea.

³² *Ibid.* pp. 407—408; informațiile privitoare la Balica.

³³ *Ibid.* p. 407.

pentru a ataca oștirile austriece ori pe cele formate din lobonți, acționând nu numai în împrejurimi, ci și în locuri mai îndepărtate.

Această activitate a lui Balica și a cetelor sale a ținut pînă în anul 1712, cînd ea încetează fără ca să se știe cu certitudine, după izvoarele istorice publicate, sfîrșitul acțiunilor lui curajoase și al vieții sale.

După o știre contemporană³⁴ Balica ar fi fost ucis de populația din Turda, prădată des de el, în momentul cînd, urmărit fiind, s-a apropiat de intrarea peșterii, iar odată ucis, corpul lui ar fi fost tras în țepaș în același loc.

Faptele de vitejie, prădăciunile întinse, cetatea lui și împrejurările morții haiducului și căpitanului Balica, s-au păstrat pînă azi în amintirea poporului de pe Valea Arieșului, în numeroase cîntece populare, legate de viața lui, cîntece care așteaptă să fie culese.

În tradiția populară persistă credința că glonteale nu trecea prin el, iar sabia nu-l tăia: în realitate însușirea lui principală a fost curajul extraordinar prin care buimăcea pe adversar³⁵.

Tărani romîni din Secuime și Țara Birsei au luptat sub alți doi căpitani de cete de guerilă: Bucur Cîmpean și Vasile Negru.

Acești căpitani romîni din Secuime au comandat, ani de-a rîndul, cete de curuți. Cu acele cete au hărțuit mereu oștile austriece; le-au surprins sau le-au atras în locuri primejdioase și le-au înfrînt sau le-au pus pe fugă. Deși au fost mereu urmăriți de unități ale armatei austriece, ei nu au putut fi prinși, nici cetele lor nu au putut fi risipite.

Vasile Negru a adus servicii atît de prețioase cauzei rakoțiene, încît a fost propus de colonelul Vay Ladislau, comandantul unui regiment de cavalerie, format mai ales din curuți din comitatele Cluj și Turda, lui Francisc Rákóczi, pentru a fi avansat de la căpitan la gradul de colonel. Francisc Rákóczi, însă, a avut convingerea că Vasile Negru e mult mai util în calitatea sa de căpitan al unei oști „libere”, decît colonel în armata regulată.

După încetarea răscoalei acești căpitani de cete s-au menținut cu cetele lor multă vreme în munții Brașovului; deseori le-au impus negustorilor brașoveni sarcini fixe, ori i-au jefuit pe aceștia și pe stăpînii feudali, încît cronicarul Mihai Cserei afirmă că din eroi ai libertății au devenit căpitani de prădători³⁶.

Bucur Cîmpian, după un zvon pe care îl menționează cronicarul Cserei, ar fi fost prins de domnul Munteniei pentru că ar fi jefuit și în țara lui o mînăstire și l-ar fi tras în țepaș.

Din activitatea înfățișată rezultă că acești căpitani de cete au fost și haiduci. Faptele lor militare și de haiducie au lăsat urme adînci în literatura populară, alături de ale tovarășilor lor de frunte.

³⁴ *Orbán Balázs*, o. c., pp. 409, 410; alte știri referitoare la Balica.

³⁵ *Ibid.* p. 411.

³⁶ *Cserei Mihály*, *Erdély Historiája* (Istoria Ardealului) 1661—1711, editată de Kazinczy G. Pest. 1852, pp. 412, 428; *Orbán B.* o. c. p. 410 și *Márki S.* o. c. I, p. 487; informațiile referitoare la acești doi căpitani.

În legătură cu Pinteza Viteazul știrile istorice și informațiile folclorice sînt relativ bogate.

Pinteza Viteazul a fost din Măgoaja, comună romînească în fostul județ Someș, plasa Dej. În două din legendele despre Pinteza și într-o baladă, cunoscută pînă azi, se face amintire despre această localitate:

De unde-i Pinteza de feli
Din Magoji, dela Ardéli³⁷.

Măgoaja, ca loc de naștere al lui Pinteza și de viețuire pînă cînd el a devenit haiduc, ne este confirmată atît de tradiția locală și numirile toponimice din această localitate — Poenița Pintii și Fîntîna Pintii — cît și de casa familiei lui și a Stupului, unde el a slujit, case care în anul 1898 încă au existat în înfățișarea pe care au avut-o cu un veac înainte³⁸.

Nu avem știri istorice referitoare la pătura socială din care a făcut parte, dar faptele lui de haiducie, legendele și baladele care-i păstrează amintirea ne dau informațiile necesare.

Pinteza a fost țaran sărac, nemulțumit, tăcut și umilit de cel bogat:

Foaie verde-a nucului,
La curțile Stupului,
Stupului, bogatului,
Cine oare că-mi slujea,
Cine toate le făcea?
Era Pinteza cel tăcut,
Dar la minte priceput.

Era Pinteza cel voinic,
În năcaz trăit de mic.
Pinteza toate le făcea,
Nici o vorbă nu scotea,
Fără-n gîndul lui gîndea:
Cine-i slugă la altul...
Multe rabadă săracul...

Stupul — porecla arată bogăție — a fost proprietar de pămînt în Măgoaja, cu multă probabilitate din familia nobilă Cupșa³⁹. Unii membri ai acestei familii de nobili mici, între care este trecut și tatăl lui Pinteza⁴⁰, au săracit, încît Pinteza a ajuns de vreme servitor la Stupul⁴¹, pe care, însă, din motive necunoscute, l-a părăsit, ca să pornească spre codru:

Cătră codru cu frunziș,
La voinic acoperiș.
Cătră drag de codru verde,
Unde urma țî se pierde.
Cătră codru, lemne-o mie,
Cuib de dalbă vitejie⁴².

³⁷ *Gutînul*, I, Baia Mare, 1889, Nr. 32, p. 1; — I. Pop-Retegănu, *Ceva despre Pinteza Viteazul*, *Gazeta Transilvaniei* LXI, Brașov, 1898, Nr. 103, p. 3; *Gazeta Transilvaniei*, LX, nr. 20, p. 1, în „Versul lui Pinteza Viteazul” din *Jeud-Marămureș*.

³⁸ Gavril Hango, *Încă ceva despre Pinteza Viteazul*, *Telegraful Român* 1898, nr. 106, 113 și 114, p. 3. *Ibid.*, nr. 106, p. 3; „poporul și azi — 1898 — încă arată casa unde s-a născut Pinteza Viteazul și casa Stupului, la care a servit Pinteza”.

³⁹ *Ibid.*; Nr. 113 și 114, p. 3.

⁴⁰ *Ibid.*; Nr. 106, p. 3; după interpretarea unor documente familiare și originale din partea preotului G. Hango, originar din Măgoaja.

⁴¹ *Ibid.*, nr. 107, p. 3; Pinteza a fost servitor pînă cînd a devenit haiduc.

⁴² *Foaia noastră*, VI, Cluj 1931, p. 6. *Ibid.*, și versurile de mai sus. Legendele cu acelaș conținut în *Gazeta Transilvaniei*, 1898, nr. 103, pp. 3—5, în articolul: *Ceva despre Pinteza Viteazul*. I, de I. Pop-Retegănu. *Palmer Kálmán*, *Nagybánya és környéke* (Baia Mare și împrejurimile). *Nagybánya* 1894, pp. 295—296: informații istorice asupra lui Pinteza ca haiduc. *G. Hango*, o. c., nr. 113 și 114, *ibid.*

Faptele lui de haiducie le cunoaştem parţial din două surse: istorică şi folclorică.

Pintea Viteazul ne este cunoscut ca haiduc de la sfârşitul veacului al XVII-lea. Exploatarea, nedreptăţile şi nelegiuirile numeroase ale austriecilor şi stăpînitorilor feudali şi unirea forţată au silit pe Pintea şi pe alţi haiduci să se retragă în munţi şi să creeze în ţinutul Chioarului şi Băii Mari unul din focarele mari ale mişcărilor ţărăneşti, anterioare răscoalei lui Fr. Rákóczi⁴³. După ştirile istorice, de care avem cunoştinţă, Pintea e semnalat pentru prima dată ca haiduc în ţinutul Baia-Sprie. Aci este amintit în anul 1694. Cu cîţiva ani mai tîrziu, la 1699, Pintea este semnalat atît de conducerea oraşului Baia Mare, alarmată de atacurile dese ale cetei lui, îndreptate împotriva acestei localităţi, cît şi de comandantul militar al cetăţii Satu Mare, generalul Loewenburg, care se sezisează de prădăciunile lui numeroase din comitat. La începutul răscoalei rakoţiene Pintea se adăpostea în munţii Meseşului.

După aceleaşi ştiri istorice, Pintea şi tovarăşii săi s-au adăpostit de preferinţă în locurile stîncose ale Gutinului şi în împrejurimile muntoase şi împădurite, mai ales după ce, în urma prădăciunilor numeroase şi extinse, au fost de aproape urmăriţi şi au aflat de gazdele lor. De aceste locuri s-au servit Pintea şi ceata lui, pentru a observa şi jefui călătorii bogaţi, care circulau pe şoseaua principală ce lega Sătmarul cu Maramureşul. De aci au pornit cetele lui pentru a prăda, în deosebi în aceste două comitate şi au mers chiar pînă la graniţa dinspre Polonia. Cete de haiduci au prădat mai puţin şi în celelalte comitate care se mărgineau cu cele amintite: în Sălaj, în Bihor, în Someş şi în Bistriţa-Năsăud⁴⁴.

Tradiţia orală şi creaţiile populare — legendele şi baladele — culese pînă acum, fac amintire despre numeroase locuri legate de numele lui Pintea, dintre care cele mai multe sînt în muntele Gutin şi în împrejurimile lui: „izvorul hoţului sau izvorul Pintii“; „fîntîna hoţului sau fîntîna Pintii“; „peştera Pintii, iar în peşteră — „pivniţa Pintii“ ş. a. Aceste numiri, ce se păstrează pînă azi, confirmă pe altă cale informaţia istorică despre centrul de acţiune al lui Pintea şi al haiducilor săi.

Din aceeaşi sursă aflăm numiri de locuri şi de jocuri — ca „hora Pintii“ — legate de numele lui Pintea, deşi într-un număr mai mic, nu numai în comitatele amintite, dar şi în Moldova de Nord — „valea şi poiana Pintu“ (în ţinutul Dornei) — numiri care indică locurile pînă unde au ajuns cetele lui Pintea.

Ceata de haiduci a lui Pintea a sporit repede şi a fost numeroasă. După o ştire contemporană, din primăvara anului 1699, haiducii lui Pintea pătrund în sate pînă şi ziua...; aşteaptă încă doi căpitani de cete cu 100 de haiduci din ţinutul Orăzii şi Giulei, sîrbi, valahi şi un-

⁴³ *Várkonyi Ag.*, o. c. pp. 29.

⁴⁴ *Szmik A. Adalékok Felsöhánya monografiájához* (Contribuţii la monografia Baia Sprie), Budapest, 1906, pp. 392, 398: *Darius Pop*, Pintea Viteazul — Cele dintii documente — „Familia“ (revistă), Oradea, 1934, nr. 8., p. 86.

guri și numărul lor în părțile Băii Mari sporește mereu⁴⁵. După unele știri istorice Pinteau avea sub conducerea sa trei cete. Ceata principală de sub conducerea imediată a lui Pinteau, care a putut fi formată din cei mai isteți și mai curajoși haiduci, avea, în anul 1700, 120 de „feciori” — de voinici⁴⁶. Ceata aceasta dispunea de cele mai perfecte arme din acea vreme: săbii, platoșe și puști noi. Pinteau avea cămașă de zale și coif; haiducii lui, mai mulți români decât unguri, aveau și uniforme.

Ceata principală, având haiduci numeroși și de frunte, conducători isteți și arme de bună calitate, a înfrînt în mai multe rînduri paza orașelor și a pătruns în ele; — a nimicit puterile care au urmărit-o; a dezarmat negustori bogați și pe însoțitorii lor înarmați și numeroși și s-a impus în așa măsură autorităților administrative, încît comandantul cetății Satu Mare, generalul Loewenburg, a fost nevoit să încheie o înțelegere cu Pinteau Viteazul. Înțelegerea, care s-a încheiat la începutul anului 1699, fără ca să știm cu precizie dacă a avut loc în timpul cînd Pinteau se afla arestat la Satu Mare, are următorul conținut: comandantul cetății nu numai că nu sancționează pe Pinteau și pe haiducii lui pentru prădăciunile săvîrșite pînă atunci, dar le promite la date fixe anumite sume de bani și interzice să li se mai spună tîlhari; toate acestea însă cu condițiunea ca Pinteau și ceata lui să renunțe la prădăciuni⁴⁷. Suma, care a putut fi destul de mare, urma să se procure din contribuția comitatelor. Pentru a stabili proporția contribuției, generalul Loewenburg a cerut, în toamna anului 1699, conducerii comitatelor cîte doi delegați cu depline puteri, care s-au întrunit în luna octombrie la Satu Mare⁴⁸.

Înțelegerea a putut fi determinată și de simțul de prevedere al comandanților militari austrieci din aceste părți, pe care aceștia l-au putut avea, pentru că datorită exploatării atît externe cît și interne se așteptau să crească neîntreput numărul haiducilor, iar acțiunile lor să devină tot mai numeroase și mai îndrăznețe, cum s-a întîmplat în co-

⁴⁵ *Várkony Ag.* o. c. p. 30. cf. ms. cu data de 28 aprilie 1699, aflat în Arhiva din Baia Mare. Haiducii sîrbi făceau parte din coloniștii de aceeași naționalitate, așezați de austrieci pe valea Mureșului, după înfrîngerea turcilor în războiul Ligii creștine (1683—1699), pentru apărarea graniței; *Liviu Patachi*, Romîni în răscoala lui Petru Seghedinaș, 1735, București, 1947, pp. 4—8.

⁴⁶ Cercetările și interogatoriile precum și declarațiile hoților și sentințele în cauza lor, tovarăși ai vestitului Pinteau, ms. din Arhiva orașului Baia Mare, 1701 aprilie-mai, pp. 22—23 și *Szmik A.* o. c. p. 401. În legende și balade numărul maxim al haiducilor este de 150; *Gazeta Transilvaniei*, LX. Nr. 20, p. 21 și *Gh. Prichici*, Pinteau Viteazul, *Muzica* (revistă), III, București 1953, nr. 4, p. 34, în balada culeasă în 1953 în raionul Vatra Dornei.

⁴⁷ *Dariu Pop*, o. c. p. 2, 8; informații despre haiducii maghiari, unii foarte apropiați de Pinteau, între ei și soldați. Cercetările, o. c. p. 8; Pinteau a intrat în grația împăratului. *S. Reli*, Biserica ortodoxă din Maramureș, Cernăuți 1938, p. 144; în biserica din Budești-Maramureș se păstrează cămașa de zale și coiful lui Pinteau Viteazul. Tache Papahagi, *Graiul și Folklorul Maramureșului*. București 1925, planșa VI; Țăran din Budești îmbrăcat în cămașa de zale a lui Pinteau. *Ibid.* Planșa XIX; în biserica din Budești-Maramureș se păstrează cămașa de zale și coiful lui Pinteau.

⁴⁸ *Ibid.*, p. 87.

mitatul Szabolcs, vecin cu Sătmarul, unde haiducii au jefuit în 1703 chiar și casieria regimentului austriac din Debrețin, încît comandantul acestui regiment, colonelul Hercule Montecuculi, a dispus vicecomite-lui să urmărească pe prădători, dacă e posibil să-i prindă, iar genera-lui Octavian Nigrelli din Cașovia i-a ordonat acestuia să întărească cu unități militare orașele amenințate⁴⁹.

Însușirile acestor haiduci și ale conducătorului lor, Pintea Vitea-zul, împreună cu ura neîmpăcată față de exploatareii țărănimii, din care țărănime făceau și ei parte, explică în bună măsură prădăciunile îndrăznețe, extinse și de durată, curajul lor și teama de care au fost stăpîniți conducătorii orașelor și ai comitatelor, orașenii bogați, proprietarii feudali și negustorii înstăriți. Aceleași însușiri explică, pe de altă parte, faima de haiduc neînfricat, de viteaz între viteji și de năz-drăvan pe care Pintea a avut-o în fața mulțimii oprimate, în concepția exploatareilor trecînd însă de tilhar, întocmai ca și tovarășii lui, tilhari ai faimosului Pintea: „praedones famoso Pintye”⁵⁰; după cum dease-menea explică puternica amintire a numelui și actelor haiducești înfăp-tuite de Pintea și tovarășii săi, fapte pe care tradiția orală și creațiile populare le-au înregistrat.

Intr-adevăr Pintea și ceala lui de haiduci au săvîrșit prădăciuni dese, îndrăznețe și extinse. Au prădat în Baia Sprie, în Satu Mare și în Baia Mare, îndeosebi în acest oraș, centru minier-aurifer, cu orașeni foarte bogați.

În Satu Mare, Pintea și tovarășii lui au petrecut: „au beut vinars și vin în cîrciume”; aci Pintea și-a comandat haine, pe care le-a confecționat un croitor; cu multă probabilitate el și tovarășii lui au adus în acest oraș obiecte scumpe, jefuite de la cei înstăriți — „postav, fire-turi de aur și de argint, scofiumuri” pentru a le vinde și totodată aur — „taleri” — și bani ca să-i schimbe⁵¹.

Baia Mare în acea vreme era un oraș bogat și centru comer-cial de seamă. Orașul a fost centrul unui întins ținut minier, bogat în aur și argint. Proprietarii acestui ținut minier — din care făcea parte și orașul minier Baia Sprie — regii maghiari, principii transilvăneni și împă-ratul Leopold I l-au arendat orașului Baia Mare. Așa încît acest oraș, care a avut și monetărie, a realizat venituri importante de pe urma exploatareii minelor.

Dar Baia Mare a fost și un centru comercial de seamă. Tîrgurile din acest oraș au fost cercetate și de negustori, care au venit din răsăritul european și din Asia Mică: din Vidin, Sofia, Brussa și din alte ținuturi și localități.

⁴⁹ *Zimmermann R.* Adalékok, II. Rákóczi Ferencz felkeléséhez (Contribuții la răscoala lui Fr. Rákóczi, II) în *Történelmi Tár.* Budapest 1909, pp. 134—136, Doc. nr. 1, 2, 3, 5, 7 și pp. 138—139, doc. 11 și 13. *Várkony Ag.*, o. c. p. 29; autoritățile nu au ajuns la nici un rezultat din cauza sprijinului larg al poporului, acordat haiducilor lui Pintea.

⁵⁰ *Cercetările, o. c.*, p. 30.

⁵¹ *Durii Pop, o. c.*, pp. 88, 89.

Orașul, prin bogăția și varietatea prăzii la care Pinteia putea să ajungă — aur, bani, arme, postav, praf de pușcă și alimente — a fost atăcat și jefuit de mai multe ori de el și ceata lui. Acest fapt rezultă din mai multe documente contemporane. Astfel la 13 iulie 1699 consiliul orașului hotărăște să trimită îndată o ștafetă la generalul Loewenburg pentru a afla dacă el își mai menține grația ce a oferit-o „tîlharilor de prin păduri“, sau e hotărît să dea ajutor poterelor ce urmează să se trimită contra lor. Cu siguranță au fost partizanii lui Pinteia acei haiduci care au pătruns în Baia Mare la 15 august 1699 și au poposit în grădina lui Francisc Kerekes. Conteul Loewenburg, care încheiase mai înainte o înțelegere cu Pinteia, a respectat-o în condițiile stabilite, căci în toamna aceluiaș an a convocat pe reprezentanții comitatelor în vederea stabilirii cotației pe seama cetii de haiduci a lui Pinteia. Prin înțelegerea care s-a încheiat se poate explica răspunsul pe care consiliul acestui oraș îl dă la 30 august 1699 generalului Octavian Nigrelli din Cașovia, la scrisoarea pe care acesta a trimis-o conducerii orașului Baia Mare la 1 august acelaș an. În răspunsul său consiliul roagă pe general să renunțe la trimiterea miliției în vederea apărării orașului de tîlhari — miliție pe care probabil că a cerut-o conducerea orașului — să nu sporească efectivul ei, dimpotrivă să-l reducă, fiindcă orașul s-ar putea apăra singur împotriva lor⁵². Pinteia însă nu a renunțat la prădăciuni, nici la preferința pe care o avea în această direcție pentru Baia Mare, deoarece într-un alt document nedatat, probabil de la începutul anului 1703, un pretor din Maramureș, Gheorghe Iura, înștiințează oficial conducerea acestui oraș că Pinteia, care pradă acolo, în comitat, pleacă împotriva orașului și face atenți pe orașeni să se pregătească pentru apărare⁵³.

În vara aceluiași an în satele din ținutul Chioarului și al Bistriței și din comitatul Solnocul interior circulă șvonul despre Pinteia, iar autoritățile sînt din nou confruntate cu conducătorul nemulțumiților din partea Băii Mari⁵⁴.

Aproape toate legendele și baladele, publicate pînă acum — ultima baladă a fost culeasă și publicată în anul 1953 -- amintesc de prădarea Băii Mari din partea lui Pinteia și a haiducilor lui, în versuri ca acestea :

„Care fărtat s'a d'afflare
 Să meargă la Satu-Mare,
 După pine, după sare,
 După praf de cel mai mare,
 După lin, după pelin,
 După trei cupe de vin”;

⁵² *Dariu Pop*, o. c. pp. 86—87. *Pálmer K.* o. c., pp. 50, 81—86; informațiile asupra orașului ca centru minier și comercial. *Ibid.*, p. 85; după un document din 5 ianuarie 1681 orașul a realizat în 10 luni 40.118 florini, venit curat, din exploatarea minelor, în calitate de arendaș. *Ibid.* pp. 49—50; orașul a avut și 300 de iobagi, care pe lîngă birul anual și robotă au fost obligați să dea, de fiecare sat, anual cite un bou gras pentru a fi împărțit funcționarilor orașului, ce nu primeau salariu. *Várkony Ag.* o. c. p. 30.

⁵³ N. Nilvan, *Pinteia Viteazul*, în *Gutinel*, o. c., *ibid.*

⁵⁴ *Gazeta Transilvaniei*, LX, Nr. 20., o. c., *ibid.*; *Gutinel* o. c. *ibid.*; *Várkony Ag.*, o. c., p. 35.

sau :

„Să mergeți cițiva în Baia Mare
După vin, pine și sare“⁵⁵.

Această sursă de informație întregește pe cea istorică și împreună arată că într-adevăr orașul Baia Mare a fost prădat cu preferință și foarte des de Pintea Viteazul cu haiducii săi.

Pintea și oastea lui, în afară de orașe și de orașeni bogați, a prădat îndeosebi stăpîni feudali, care erau în acelaș timp conducătorii comitatelor, și negustori, greci mai ales, care făceau comerț în orașele din partea nord-estică a Transilvaniei de azi și, pornind din acest ținut, se îndreptau pe drumul principal, ce prin Sătmar și Maramureș mergea către Polonia, de unde reveneau cu marfă și bani.

Pintea cu haiducii lui, care au prădat îndeosebi județele Sătmar și Maramureș, dar și pe Crișul-Repede, au atacat în primul rînd pe nobili. Pe aceștia i-au prădat, pe de o parte pentru că în calitatea lor de proprietari și conducători ai comitatelor exploatau crunt țărănimea, deci și pe ei, țărani săraci, silindu-i astfel să-și aleagă drumul codrului; pe de altă parte fiindcă au fost mereu urmăriți de unități militare, de „armași“, iar cei prinși au fost executați în chinuri grozave. În una din baladele populare înțilnim aceste versuri :

„Foaie verde siminic
Asta-i viața de voinic,
Să n'ai teamă de nimic,
Nici de nemeși, nici de dracu,
Trăiască codru săracu...“

Versurile din această baladă și din altele, întocmai ca știrile istorice, arată că frica țăranilor de stăpîniilor lor de pămînt, pe care s-au răzbunat, a încetat numai în codrul verde, unde nu puteau fi urmăriți⁵⁶.

Declarațiile haiducilor prinși, făcute cu prilejul unor anchete, înainte sau după tortură, sau cele ale persoanelor jefuite, ca și natura obiectelor însușite — articole de îmbrăcăminte, bijuterii și bani — confirmă prădăciunile săvîrșite de haiducii lui Pintea, dar și faptele lor de cruzime față de nobilii lacomi și fără milă, pe care au ținut să se răzbune după însuși exemplul dat de acești exploataatori. Din cauza acestor feluri de fapte pe care le-au săvîrșit în proporții mai reduse și față de alte categorii de oameni, anchetatorii de la Baia Mare ai unor haiduci — haiduci din ceata lui Pintea — le-au pus și următoarele întrebări : „În cest an — 1701 sau în alți ani, pe cine au bătut sau au prăjit? (sütögették)“⁵⁷.

Pintea și haiducii lui au prădat stăruitor pe negustorii greci, care făceau comerț în proporții mari, atît în interiorul granițelor Ungariei și Transilvaniei de atunci, cît și în țările vecine.

⁵⁵ *Muzica*, o. c., ibid.

⁵⁶ *Foaia Noastră*, o. c., ibid. și *At. Marian M.*, o. c., p. 114 ș. a.

⁵⁷ Cercetările, o. c., pp. 3, 5, 6, 23. 28—29 și *Szmik A.* o. c., pp. 392 și 400, *Molnár M.*, *Nagybánya és környeke* (Baia Mare și ținutul ei) *Nagybánya* 1894. p. 298 și *Palmer K.*, o. c. 298; Pintea a devenit haiduc mai mult din dorul de răzbunare și din exasperare, decît din pofta de a jefui.

Acești negustori au fost atacați de-a lungul șoselei care din Sătmar trecea muntele Gutinul, de se îndreptau spre Sighet și apoi spre granița sudică a Poloniei. Negustorii au fost așteptați de preferință pe porțiunea de șosea care străbate muntele Gutinul.

Activitatea cetelor lui Pinteaa, care vizau călători și negustori bogați, îndeosebi negustori așa ziși greci⁵⁸, începea primăvara, la sf. Gheorghe rominesc și înceta abia cu sfârșitul toamnei.

Din dosarul cu acte originale privitoare la anchetarea unor haiduci prinși, tovarăși de-ai lui Pinteaa — ancheta s-a făcut în aprilie-mai 1701 la Baia Mare — cunoaștem o acțiune de pradă de mari proporții, îndreptată împotriva negustorilor greci.

Atacul s-a produs probabil în toamna anului 1700. Pinteaa și sporise ceata și cu haiduci maghiari din părțile Lăpușului. Doi dintre haiduci, Crăciun Gheorghe și Paul Teodor din Crăciunești-Maramureș, au pîndit aproape de Sighet pe negustorii greci care se întorceau din Polonia. Ei au adus știrea despre sosirea negustorilor la Sighet și despre plecarea lor spre Gutin, pentru ca pe acest drum să se îndrepte spre Ardeal. Negustorii au fost atacați și prădați. Obiectele prădate au fost de mare valoare, de vreme ce comandantul cetății Satu Mare, la care s-au plîns negustorii greci prădați, a întocmit la 20 februarie 1700 un chestionar — „interogatorio” — cu 12 puncte pe care l-a trimis orașului Baia Mare, între care puncte figura și întrebarea următoare, ce urma să fie pusă haiducilor prinși: „Văzut-ai în mina lor — a haiducilor care au jefuit pe negustorii greci — o cană de argint, lucrată cu multe pietre scumpe, cui au dat-o aceasta și la cine ar putea fi?”.

Chestionarul cuprinde și întrebări referitoare la Pinteaa și la ceata lui. Generalul Loewenburg voia să afle dacă Pinteaa și ceata pe care el o conducea a mai săvîrșit prădăciuni după grațiere și dacă pretențiile de despăgubire, formulate de negustorii greci, sînt reale. Anchetatorii din Baia Mare au aflat de la tovarășii lui Pinteaa, care au fost prinși, atît despre ultimul său jaf de mari proporții, îndreptat împotriva negustorilor greci, cît și despre cana de argint. Cana cea prețioasă, în care s-au aflat și monete de aur, a răscumpărat-o de la Pinteaa, pe un preț de nimic, unul dintre haiducii săi.

Din declarațiile unora dintre haiducii prinși, rezultă că cele mai multe dintre obiectele prădate de la negustorii greci și cele mai prețioase, — „păhare de argint și alte obiecte” — le-a luat Pinteaa și unul dintre haiducii lui, mai vechi și mai încercat, Breb Lupu din satul Breb — Maramureș. Breb Lupu a depozitat postavuri și alte obiecte de preț, pe care nu a voit să le vîndă, la Paul Teodor din Crăciunești, complicele lui. Obiectele destinate vînzării, ale lui Breb Lupu și ale celorlalți haiduci, au fost desfăcute în Sighet⁵⁹.

Din aceleași declarații ale haiducilor prinși aflăm că ceata lui Pinteaa a prădat și țărani înstăriți, de la care lua bani și articole de îmbră-

⁵⁸ Cercetările, o. c., pp. 22, 25, 26; *Dariu Pop*, o. c., p. 88 și *Szmik A.*, o. c., pp. 392—400, 401. Dintre negustorii greci mulți au fost romini macedoneni.

⁵⁹ *Ibid.*, pp. 22, 24, 25, 26 și *Dariu Pop*, o. c., pp. 88—89; informațiile referitoare la acțiunea de pradă împotriva negustorilor greci.

căminte și le pretindea alimente; de multe ori haiducii au cinat la preoți de sat; într-un rînd au furat caii unor voievozi de sate din Sălaj; cu acești cai, pe care unul dintre haiduci, Vasilie, i-a predat lui Pinteș, acesta și haiducii lui au plecat în părțile Crișului⁶⁰.

Din același dosar cu acte originale și inedite aflăm despre adăpostul lui Pinteș și al haiducilor în cursul anului și despre planul unei noi acțiuni de pradă a lui Pinteș și a cetei sale spre granița Poloniei, care foarte probabil că a fost îndreptată tot împotriva negustorilor greci.

Acțiunile de pradă de mari proporții, cum a fost cea îndreptată împotriva negustorilor greci în anul 1700 și urmărirea mai stăruitoare a lui Pinteș și a haiducilor lui de frunte din partea autorităților comitatense și militare după călcarea înțelegerii cu comandantul cetății Satu-Mare, i-a obligat pe Pinteș și pe cei mai apropiați haiduci ai săi să părăsească gazdele numeroase pe care le-au avut în sate și să se adăpostească chiar și în timp de iarnă pe muntele Gutinului, probabil în peștera încăpătoare care-i poartă numele. Ceilalți haiduci au iernat de obicei la țărani care li ocroteau și se împărțeau din prada lor, sau pe unde au putut⁶¹.

Acțiunea nouă de pradă a fost plănuită pentru primăvara anului 1701. Pinteș în iarna anului acela și a celui precedent se afla pe Gutin, prea probabil cu o parte din haiducii săi. În toamna lui 1700, Pinteș a plecat la munte și-a anunțat haiducii care au rămas prin sate, ca de sf. Gheorghe romînesc să vină sus, pentru ca atunci, „fiind împreună și adunați mai mulți”, să meargă pentru ciștig-pradă — în Polonia. Și i-a mai făcut atenți ca înainte de ziua fixată să nu vină nimeni sus. Unul dintre cei arestați, Pogăciaș Ion din Hideaga-Sălmar, numit între haiduci Ion Turcul, care înainte de a fi torturat a recunoscut că a fost haiduc de al lui Pinteș, dă un număr de 10 haiduci romîni și maghiari din părțile Băii Mari, care au plecat la Pinteș de Sf. Gheorghe. Probabil pentru a preveni sosirea haiducilor pe muntele Gutin înainte de ziua fixată, Pinteș a împărțit, după declarația altor doi arestați, Breb Lupu și Boloș Nicolae, haiducului Hriș Dănilă, romin din Maramureș, care a fost sus la Pinteș, dispozițiunea ca haiducii să rămîna pe unde pot pentru că de Sf. Gheorghe romînesc el va coborî din munți și împreună vor porni spre Polonia⁶². Ne lipsesc știrile istorice contemporane asupra concretizării acțiunii de pradă plănuită de Pinteș. Nu avem, însă, motive să credem că acțiunea de pradă nu s-a produs.

Haiducii săi arestați, de la care cunoaștem acțiunea plănuită, au fost condamnați la moarte prin spînzurătoare, tragere în țepă și expunere. Lui Ion Pogăciaș din Hideaga, localitate apropiată de Baia Mare, pentru că a făcut declarații prețioase înainte de a fi torturat, i s-a făcut „favoarea” de a i se tăia mai întîi capul și apoi să fie tras în țepă.

⁶⁰ Cercetările, o. c., pp. 23, 24, 25, 26; *Dariu Pop*, o. c., pp. 91, 92, 93; ancheta din 14 aprilie 1701 din orașul Baia Mare a celor trei haiduci.

⁶¹ *Ibid.*, pp. 5, 25, 26, 27; *Dariu Pop*, o. c., pp. 90, 92. *Szmik A.*, o. c., pp. 397, 399; ambele gazde ale lui Pinteș au fost unguri: Kovács Márton și minerul erarial Horváth Gergely

⁶² *Ibid.*, pp. 1, 5, 12, 15, 27, 18 și *Dariu Pop*, o. c., pp. 92 și 94.

Dăm, în traducere din limba latină, sentința care s-a pronunțat în cauza haiducilor prinși și judecați. Pentru arestații cu fapte mai grave sentința prevede: „deoarece voi toți în disprețul lui Dumnezeu, al oamenilor și al oricăror legi ați fost prinși în hoție fățișă și în crimă de furt flagrant — ca spoliatori și tîlhari sînteți în cătușe — dreptatea faptului însuși a ieșit la lumină atît din mărturisirile multor martori care au făcut depozitii, depunînd jurămînt, precum și din propria voastră mărturisire, drept aceea voi... ca niște jefuitori, răufăcători și tulburători ai bunului public și ai păcii, potrivit legilor drepte divine și omenești sînteți dați morții prin spînzurătoare și tragere în țepă de către călău la locul schingiuirii și acolo veți fi expuși spre groaza celorlalți răufăcători, drept pildă“; pentru ceilalți, în calitate de complici, care nu au cauzat vreo pagubă însemnată, „legile țării nu prevăd aceeași pedeapsă“, ci i-a „ajuns milostivirea domnilor judecători“ și sentința a fost „îmblînzită“: au fost decapitați de călău, iar capul și cadavrul le-au fost trase în țepă⁶³.

Avem puține știri istorice directe despre sprijinul material și moral pe care Pinteș și ceata lui de haiduci l-a dat țăranilor săraci, exploatați de stăpînii lor.

Generalul Loewenburg, printr-o întrebare din chestionarul amintit, vrea să afle în 1700 dacă Pinteș și haiducii lui după grațiere, cînd au umblat prin comitat, „ce fel de lucruri au dăruit, dat, cînd și cui?“. Faptul că din documentele contemporane, cunoscute de noi, nu rezultă prădarea țăranilor săraci, dar în legende și balade poporul păstrează pînă azi amintirea atît a lui Pinteș, pe care-l numește Viteazul, cît și a haiducilor lui — ca de altfel a tuturor haiducilor de frunte —; împrejurarea că ceata de haiduci a lui Pinteș s-a transformat în oaste numeroasă și bine înarmată după ce el a devenit curuț; că în „întreg ținutul Maramureșului, în regiunea minieră a Băii Mari și în comitatul Satu-Mare sînt foarte numeroși tănuitori și informatori ai curuților hoți“ din oastea lui Pinteș, după cum ne informează izvoarele contemporane⁶⁴; în sfîrșit faptul că el a extins și a sporit prădăciunile în averea nobililor și a orașenilor, dovedesc alipirea sinceră a țăranilor săraci, nu numai pentru că împreună cu Pinteș s-au răzbunat pe exploataatori, ci și din cauză că le-a făcut parte din pradă și a intimidat pe asupritori, ușurîndu-le astfel vieța lor trudită.

Din tradiția orală și din legendele despre faptele lui Pinteș rezultă că el era „spaima bogaților și mila săracilor“ și „dușmanul domnilor pe care îi cam bîzăie“. Această atitudine a lui Pinteș este impresionant înfățișată într-o legendă din jurul Năsăudului, culeasă la 1898.

După această legendă Pinteș a achitat orașului Bistrița darea restantă a țăranilor din comunele Telciu și Bichiș și a supus pe cei doi funcționari fiscali, deplasați în comune, la aceeași tortură la care aceștia au recurs pentru ca debitorii să achite darea. După ce i-a dezbrăcat pînă la cămașe în cișlegile Crăciunului, i-a legat țepăn pe un

⁶³ Cercetările, o. c. p. 29 și *Dariu Pop*, o. c., p. 94. Haiducii și-au schimbat numele de familie, pentru ca identificarea lor să fie mai anevoioasă.

⁶⁴ *Várkonyi Ag.*, o. c., p. 30.

cal de lemn, numit „dereș” și pe fiecare a turnat câte zece cofe de apă rece, apoi i-a eliberat, poruncindu-le să comunice conducerii orașului Bistrița că în cazul când „o mai trimite pe sate astfel de executori fără-de-lege, atunci are să se răfuiască cu Pinteau”⁶⁵.

Pinteau cu haiducii săi a continuat prădăciunile în anul 1701 și în anii următori, atât în calitatea lui de haiduc cît și în aceea de căpitan de curuți. Într-o corespondență de natură administrativă, cu data de 29 aprilie 1701, se face amintire de prădăciunile lui Pinteau din jurul Băii-Mari și de faptul că el a dat mult timp de lucru autorităților.

Pinteau Viteazul a devenit curuț din primul an al răscoalei rakoțiene. Țăranii romini din ținutul Baia-Mare au intrat de preferință în oastea lui, care a fost numeroasă și bine înarmată. Rominii din Sălaj au luptat în regimente organizate și conduse de comandanți unguri: Pongrátz Gheorghe și Kaydy Ștefan; mai mult în regimentul de infanterie al celui din urmă, care era format din foarte mulți voluntari curuți „valahi”, majoritatea fiind din satele rominești ale comitatelor Sălaj și Satu-Mare; au preferat însă să lupte alături de Pinteau Viteazul, care la începutul răscoalei rakoțiene se adăpostea în munții Meseșului.

Pinteau Viteazul a fost autorul mișcării țărănești de mari proporții din nordul Transilvaniei, anterioară răscoalei rakoțiene. Mișcarea, care se leagă de numele lui, a exprimat în primul rînd protestarea poporului față de stăpînirea străină exploatare, fapt care explică pe de o parte numărul mare de partizani din mijlocul țăranilor, pe de altă parte îndreptarea lor, în mod necesar, spre lupta rakoțiană pentru libertate⁶⁶.

Concomitent cu prădăciunile pe care Pinteau le-a continuat, el a atacat în luna august 1703 o unitate militară austriacă. În această lună 36 soldați austrieci au voit să transporte din Baia-Mare la Satu-Mare, unelte pentru fabricarea banilor, desigur și minereu se găsea în acel oraș. — centru minier aurifer — care a putut fi sursă economică valoroasă pentru răscoala rakoțiană. Incercarea acestei unități austriace nu a reușit, pentru că în același timp Pinteau cu rominii săi curuți a ocupat orașul⁶⁷.

Pinteau, pentru a-și arăta fidelitatea sa față de principe, a voit să ocupe cu forța orașul, în care se aflau numeroși funcționari erariali austrieci, partizani ai împăratului⁶⁸, sau să silească pe orășeni să treacă de partea lui Francisc Rákóczi. Cunoaștem din două surse împrejurările în care orașul a fost silit să recunoască autoritatea lui Francisc Rákóczi.

După procesul verbal din 14 august 1703 al orașului Baia-Mare, acest fapt s-a petrecut în felul următor. Înainte de cucerirea Băii Mari

⁶⁵ I. Pop.-R. o. c., în *Gazeta Transilvaniei* LXI, 1898, Nr. 118, p. 1, 2; *ibid.*, nr. 103, p. 4; V. Scurtu, *Cercetări folclorice în Ugocea rominească*, Anuarul Arhivei de folclor VI, București 1942, pp. 88, 97 și Pálmar K., o. c., p. 298; informații referitoare la atitudinea lui Pinteau față de țăranii săraci. Várkony Ág., o. c., p. 30.

⁶⁶ Várkony Ág., o. c., p. 30. Influența puternică a lui Pinteau asupra maselor țărănești o arată tradiția ce se păstrează pînă azi în poezia populară rominească, care eternizează amintirea lui; *Ibid.*, p. 29.

⁶⁷ Márki A., o. c., I, pp. 273, 483.

⁶⁸ N. Nilvan, *Pinteau Viteazul*, în *Gutinel*, Baia Mare 1889, nr. 32, p. 2 și Pálmar K., o. c., p. 86.

de către Pintea, căpitanul de curuți din Sighet, Májos Ioan, prin două scrisori trimise conducerii acestui oraș, îi cerea, sub aspre sancțiuni — nimicirea bunurilor, împușcarea femeilor și copiilor și tragerea în țepă a conducătorilor orașului — în primul rînd să se supună; în al doilea rînd să-i trimită 3 sau 4 tone de pulbere, 100 de taleri, cartușe cît mai multe, postav, alimente și altele. Orașul n-a suferit nici o pagubă, pentru că Majos Ioan cu oastea sa a luat altă direcție. Dar alți curuți, locotenenții Békéssy Andrei, Lantos Ioan, Bala Urszuly, cu două companii și acel vestit țilhar „domnul Pintye de Hollomező“, care făcuse dovada prin alții a calității sale de partizan al lui Francisc Rákóczi, oprindu-se la poarta maghiară a orașului, au pretins stăruitor conducerii ca orașul să se supună principelui. Fiind seară, ambele părți au predat ostateci și luarea hotărîrii a fost amînată pentru dimineață, cînd părțile au căzut de acord în sensul cererii formulate de curuți, cu mențiunea ca să se trimită o delegație la Francisc Rákóczi pentru a-i face cunoscută hotărîrea luată. Curuților li s-a trimis din oraș 7 căruțe cu piine, carne și butoiașe cu vin. Fără să se cunoască motivele, curuții au aruncat piinea și carnea, au spart butoiașele cu vin și s-au îndreptat furioși spre poarta exterioară a cetății, pe care au dărîmat-o. Între acești curuți cel mai de seamă și primul a fost susnumitul Pintea; el însuși a lovit poarta împotriva protestărilor repetate ale curuților din oraș, care au fost dați ca ostateci. În toiu acestui atac, executat de Pintea, căci tovarășii săi au rămas în urmă, curuții ostateci au îndemnat pe orașeni să răspundă pușcăturilor repetate din afară. Orașenii au prins armele și au tras. În timpul tragerii Pintea a fost lovit și a căzut înaintea acelei porți⁶⁹.

Francisc Rákóczi în memoriile sale înfățișează astfel împrejurările în care orașul Baia-Mare a recunoscut autoritatea sa: „O veste prea plăcută m-a cuprins, căci Pintea, lotrul faimos, din Meseș, de origină Valah, să-și dovedească credința ce-mi păstrează, tăbărîse sub zidurile cetății Băiei Mari... Voia sau să ocupe cetatea în numele meu, sau să silească locuitorii să treacă de partizani ai mei. Populația a și capitulat; dăduse voie lui Pintea să intre în cetatea ce era împrejmuită cu ziduri, prevăzută cu turnuri. Deoarece însă Pintea și tovarășii săi începuseră a jefui, cetățenii ca să-și apere familiile și bunurile lor se întruniră între sine și uciseră pe Pintea și ai lui ortaci. În urma celor petrecute, cetățenii îmi trimise solie sub cuvînt, să dea seama despre cele făcute și să mă asigure despre a lor credință cătră mine“⁷⁰.

Din confruntarea celor două texte, apreciind și informațiile suplimentare ale lui Alexandru Márki, autorul unei monografii documentate asupra lui Francisc Rákóczi, rezultă cu deplină claritate că Pintea cu

⁶⁹ *Szmik A.*, o. c., pp. 395—396. *Pálmár K.* o. c., p. 52; „în continuare la veștile curuțești înfricoșătoare, consiliul orașului a hotărît urgent, la 13 oct. 1697, ca locuitorii orașului să construiască și să repare cu sirguință și în fiecare zi zidurile de piatră, chiar dacă ar fi și duminecă; Dumnezeu nu poate socoti de păcat, pentru că „necessitas frangit legem“. Faptul confirmă afirmația noastră din text.

⁷⁰ *V. Vaida, Moartea lui Pintea Viteazul.* Notiță istorică în „Gutitul“, o. c., nr. 39 pp. 2—3. Conf. Memoriilor lui Fr. Rákóczi, prin ocuparea Băii Mari de Pintea principele a putut să cucerească mai ușor Sătmarul; *Ibid.*, p. 3.

două companii de curuți a înaintat pînă în preajma orașului întărit cu ziduri și bastioane; sub presiunea curuților săi orașul a capitulat și Pinteia a pătruns prin ziduri; aci el a fost ucis pentru că a prădat; dar și din alt motiv, credem noi, din ura pe care orășenii au nutrit-o față de acest vechi și temut haiduc, dușmanul lor neîmpăcat.

În calitatea de căpitan de curuți, prădăciunile lui Pinteia, de sigur în averea nobililor, au luat proporții îngrijorătoare pentru cauza răscoalei racoșiene, încît Francisc Rákóczi s-a bucurat de vestea împușcării lui Pinteia în august 1703 din partea orășenilor din Baia-Mare⁷¹.

În oraș, prin împușcare, a murit Pinteia, atît după tradiția orală, cît și după legendele și baladele publicate:

Cu trei fire de griu sfînt,
Lingă aceste-un plumb de-argint,
Subsuoară de-a dreapta,
C-acolo-ți stă puterea;

sau:

Cu trei plumbași de argintași,
Cu trei grăunțe de săcară,
Și trei cuițe de mînz de primăvară;

sau:

Si trei fire de griu sfînt
L-aruncă la pămînt!
Pieptul lui bucăți se-nfrînge
Cît și calul lui'l plînge...⁷².

După o altă știre contemporană, cuprinsă în procesele verbale privitoare la ascultarea de martori și în alte însemnări din arhiva orașului Baia-Sprie, Pinteia Grigore pradă și la 1711 și abia după cîțiva ani a fost prins și executat aci⁷³.

Faptul că despre acest faimos Pinteia, căpitan de curuți, începînd cu toamna anului 1703 nu mai avem știri din tot cursul răscoalei racoșiene de lungă durată, bogată în material documentar și în cercetători, rămîne un indiciu sigur că el într-adevăr a fost ucis.

În sprijinul acestei realități vin atît tradiția orală, cît și creațiile populare, cunoscute pînă azi. În tradiția orală trăiesc „vremurile curuților”, „curuții lui Rakoșia”, „haiducii sălbateci Pinteia, Balica, Bucur și alții”⁷⁴, nu însă căpitanul de curuți Pinteia, pentru că acesta a murit la foarte scurtă vreme după ce a devenit partizan al lui Francisc Rá-

⁷¹ Archivum Rakocianum, o. c., XI, Budapest 1935, p. 183 și Márki S., o. c., I, p. 273; informații privitoare la continuarea prădăciunilor.

⁷² *Gazeta Transilvaniei*, LX, o. c.; ibid. *Pálmer K.*, o. c., p. 298 și *A. Marian Marienescu*, Poezia populară, Balade, Pesta 1895, p. 115.

⁷³ *Szmik A.*, o. c., pp. 396—397.

⁷⁴ *Gh. Bariț*, Părți alese, o. c., I, p. 232.

kóczi. Niciuna din legendele și baladele publicate nu amintește despre căpitanul de curuți Pinteș, nici chiar atunci cînd ele descriu împrejurările morții lui Pinteș; el moare ca haiduc, fiind împușcat în Baia-Mare; moare atunci cînd, plecat în ajutorul tovarășilor săi, trimiși în oraș după „pîne și sare și praf din cel mai mare“, aceștia sînt prinși de panduri înlăuntrul cetății⁷⁵.

Pinteș cel amintit la 1711 este un altul, cum alți Pinteș sînt toți care timp de 150 de ani au luat numele celui adevărat⁷⁶, al lui Pinteș Viteazul.

Moartea lui Pinteș Viteazul a însemnat mare pierdere pentru tabăra lui Francisc Rákóczi, pentru că persoana lui ar fi asigurat alăturarea la luptă pentru libertate a locuitorilor pribegi și nemulțumiți din întregul ținut al Băii Mari și al Chioarului⁷⁷.

Pinteș, haiducul și căpitanul de curuți și tovarășii săi, în ochii contemporanilor, membri ai clasei stăpînitoare, au fost doar niște hoți și prădători, pentru că la exploatarea stăpînitorilor feudali, ei, țărani săraci și asupriți, au răspuns cu jefuirea bunurilor produse de mulțimea vlăguită prin muncă, pentru îmbuibarea celor puțini, dar puternici.

Una din baladele populare înfățișează real exploatarea fără margini a stăpînitorilor feudali și atitudinea cetei de haiduci a lui Pinteș Viteazul față de nobili:

Fiți săteni pe pace
Nimic nu vom face!
Noi avem cu domnii,
Care-s ca dimonii,
Ca dimoni făcuți
Din dracu prășiți...!
Vara iau căpșuni,
Și porci de ai buni.
Iau și zeciuiială
Din cinci oi o meală;
Din zece vaci bune
Una lor rămîne;
Iar din zece capre
Brinza — a patra parte;
Din zăce giști grasă
Una lor pe măsură;
Găini dacă ai
Lor încă le dai;
Iar din puii lor
Duci și domnilor;
Cînd sînt zile mari
Le duci ouă tari;
Ouă de mîncat
Și-n laboș de spart;

⁷⁵ A. Marian-M., o. c., p. 110.

⁷⁶ Szmik A., o. c., pp. 394—401.

⁷⁷ Várkonyi Ág., o. c., p. 36.

Iau și ei mitârci,
 Alune și melci,
 Broaște'n Făurar
 Și raci în Brumar;
 Iau ei și cenușă
 Trei măsuri de ușă,
 Porțion de-l bun
 Să facă sopen.
 Iară lucrul lor
 E-al Românilor.
 Românul le ară,
 Le duc lemne'n casă.
 Românii le grapă,
 Românii le sapă,
 Românii le cosec,
 Românii 'mblătesc,
 Lucrul lor îl găta
 Fără nici-o plată"⁷⁸.

Din aceste motive, în ochii poporului, haiducii întruchipează răzbunarea celor mulți, dar săraci de pe urma oprimării nemiloase și năzuințele lor către libertate⁷⁹.

După știrile contemporane remarcăm declarația țaranului Grigorie Csiszâr din Limba, comitatul Alba Inferioară, făcută în fața autorităților, care în anul 1702 culegeau informații asupra hoților, adică asupra haiducilor: „Da, am fost acasă, am și vorbit cu ei, aceia nu trebuie considerați hoși pentru că sînt oameni viteji“. Declarația confirmă și se adaugă la informațiile cuprinse în legende și balade și împreună ilustrează prețuirea arătată de țărani haiducilor, care s-au ridicat împotriva ordinei existente, împotriva puterii imperiale, care oprima poporul și împotriva guvernului ardelean, care executa prompt poruncile asupritorilor⁸⁰, încît ne par deplin de adevărate și curajos exprimate atît aprecierea cît și concluzia unuia dintre cercetătorii modești ai vieții lui Pinteș, din partea a doua a veacului trecut, cuprinse în următoarele rînduri: „haiducii... drept vorbind de multe ori erau singurii apărători ai poporului față de domnii destrăbălați, care trăiau ca păduchii de pe pielea lui“; și încheie articolul

⁷⁸ Antologie de literatură populară, București, 1953, I, pp. 397, 403—404, în Balada *Pinteș Viteazul* din ms. lui I. Pop-Reteganul. Balada reflectă și informația istorică privitoare la armele și uniforme haiducilor lui Pinteș Viteazul; ibid. p. 396.

⁷⁹ Iosif Vulcan, *Cintecel haiducești*, în *Familia* (revistă), VI, Pesta 1870, pp. 385—387, 399—411.

⁸⁰ *Várkonyi A.*, o. c., p. 32.

cu concluzia: „pe el — pe Pinteaa — numai asupritorii poporului și boğații îl blăstăma, dar poporul asuprit și cei săraci binecuvânta îl pot, precum îl și binecuvîntează și stimează de fapt în legendele și poesiile sale până în ziua de astăzi“⁸¹.

IV

Răscoala, la care au participat haiducii vestiți: Pinteaa Viteazul, Balica, Negru Vasile și Bucur Câmpean, cu cetele lor, a luat sfîrșit la 1711, cînd stăpînirea austriacă s-a restabilit peste cele două țări răzvrătite și cu ea s-a revenit la situația anterioară anului 1703, cuprinsă în articolele tratatului de pace de la Satu-Mare.

Casa de Austria a reluat politica de exploatare economică în cele două țări, în care bietul țaran producea și pentru stăpînitorul revenit.

Acțiunea de prozelitism religios, întreruptă de răscoală, a fost reluată de guvernul austriac și de agenții lui din Transilvania, ca spre mijlocul secolului al XVIII-lea să fie transformată în prigoană sălbatică, îndreptată împotriva țaranilor ortodocși, dintre care mulți au fost curuți în răscoala rakoțiană.

Armata permanentă, înființată prin hotărîrea dietei din 1715, a însemnat sarcină nouă pentru iobagi. Tot din iobagi s-au format și cadrele ei prin recrutare, prindere și constrîngere.

Latifundiarii privilegiați au rechemat iobagii răzvrățiți la rosturile lor de muncitori, care nu cunosc răsplata muncii lor și le-au făcut tot mai insuportabilă vieața. „Curuții viteji, recrutați din iobagi, au revenit la vechiul regim... la arat și săpat, în suman și opinci, pentru că covrigul de aur nu e pentru botul de porc; nu libertate ar merita iobagii, ci țeapă și spînzurătoare pentru hoțiile lor“ observă cronicarul Mihai Cserei, adept înfocat al Habsburgilor și susținător fanatic al privilegiilor feudale.

Din răz bunare și lăcomie, dar și pentru a-și reface gospodăriile devastate sau nimicite în cursul răscoalei, stăpînii feudali au crescut simțitor obligațiile supușilor și prin cuvinte de batjocură au căutat să umple de amărăciune vieața trudită a țaranilor, încît același cronicar afirmă, în deplină cunoștință a stărilor din Transilvania, că nobilii se poartă cu iobagii întocmai ca și cu „dobitoacele lor“.

Situația care s-a înrăutățit, a adîncit antagonismul dintre țărani și nobili. În ce privește pe țărani romîni, știri contemporane mărturisesc că ei erau nevoiți să-și ia lumea în cap, să treacă în Principate, încît la un moment dat a fost nevoie de măsuri pentru a-i împiedeca⁸².

⁸¹ *Hango G.*, o. c., nr. 114, p. 3. *Ibid.*; o legendă despre atitudinea lui Pinteaa față de săraci. Antologie de literatură populară, o. c., p. 5: V. I. Lenin amintea istoricilor literari că pe baza materialului folcloric s-ar putea scrie „o minunată cercetare despre năzuințele și așteptările poporului“.

⁸² *Acsády Ig.*, o. c., pp. 344, 348, 358; *Cserei Historiája*, o. c., pp. 456—457; *Virgil Șotropa*, Urme din timpul Curuților, Arhiva Someșeană, Bistrița 1933, pp. 162—163; știri referitoare la situația după răscoală. *B. F. Porșnev*, o. c., p. 383; Curuții după înăbușirea răscoalei rakoțiene au plecat în păduri, au devenit haiduci.

Situația nouă, devenită tot mai insuportabilă, a fost prielnică pentru intensificarea și extinderea faptelor de haiducie; ea a păstrat treaz spiritul revoluționar și l-a alimentat neconținut; a îndemnat țărănimea română, întreagă sau o parte, la solidaritate cu țărănimea celorlalte popoare conlocuitoare cu soartă identică și la încercări noi de răzvrătire⁶³, ceea ce o va apropia cu înțet de realizarea scopului ei principal: eliberarea de sub exploatarea feudală.

⁶³ *Liviu Patachi*, o. c., pp. 3—24.